

Što je bilo, što biva i što tek može biti¹: uloga metapodataka u recepciji i interpretaciji izvora informacija na primjeru zapisâ za cenzuriranu građu

Tamara ŠTEFANAC

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu
tstefanac@nsk.hr

Ana VUKADIN

knjižničarska savjetnica
vukadin.ana23@gmail.com

SAŽETAK

U radu se istražuje mogući utjecaj bibliografskih metapodataka na recepciju i interpretaciju knjižnične građe, a time i na recepciju knjižnicâ kao izvora pouzdanih informacija. Analiziraju se odabrani zapisi iz javno dostupnog kataloga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (NSK), koji se odnose na građu koja je u 19. stoljeću i prvoj polovini 20. stoljeća prolazila kroz postupke cenzure. Rad ispituje sadrže li zapisi kontekstualne informacije koje bi uputile na taj aspekt povijesti građe, kako prisutnost ili odsutnost takvih informacija može oblikovati istraživačke uvide i što možemo zaključiti o njihovoj potencijalnoj ulozi u oblikovanju i širenju znanja. Zapisi se pritom razmatraju kao diskurzivne jedinice u okviru kritičke analize diskursa i analiziraju tehnikom simptomatskog čitanja. Analiza pokazuje da će se informacije o cenzuri, kao i ostale kontekstualne informacije, u mrežnom katalogu češće navesti uz staru i rijetku građu, a rijetko uz monografske publikacije, čiji povijesni kontekst nije prepoznat kao zanimljiva informacija, čak i kada podaci o povijesti čuvanja (*custodial history*) postoje na samim primjercima građe ili u starijim informacijskim pomagalima (kataložnim listićima, inventarima). Razloge za to valja tražiti u značaj-

¹ Naslov je prijevod i parafraza rečenice preuzete iz djela *Gospodar prstenova* J. R. R. Tolkiena: *For it shows things that were, and things that are, and things that yet may be.* (Tolkien, J. R. R. *The lord of the rings*. London: Harper Collins, 1993. P. 381).

kama tehnološkog okruženja, ali i u sustavu profesionalnih vrijednosti koji oblikuje norme i prakse organizacije informacija/znanja. Rad stoga može biti poticaj knjižnicama da preispitaju vlastite politike i prakse organizacije informacija/znanja te njihovu ulogu u percepciji knjižnice kao pouzdanog medijatora informacija.

KLJUČNE RIJEČI: cenzura, kontekstualne informacije, kritička katalogizacija, metapodaci, norme

1. Uvod

Knjižnice se obično smatraju autoritetima što se tiče vjerodostojnosti informacija. U anketama koje ispituju povjerenje javnosti prema pojedinim zanimanjima, knjižničari nerijetko zauzimaju jedno od prvih pet mjesta (CILIP, 2018; Ipsos, 2021; Jensen, 2023). To navodi na zaključak da u informacijskom okolišu obilježenom navalom pogrešnih i lažnih informacija, posebice u vrijeme kriza, knjižnice imaju znatan potencijal da se postave kao pouzdani izvori informacija i promicatelji medijske pismenosti, što i jest u skladu s njihovim tradicionalnim zadaćama. U praksi, međutim, taj zadatak nije jednostavan. Borba protiv informacijskog poremećaja (krovni termin koji obuhvaća pogrešne, lažne i zlonamjerno plasirane informacije, usp. Wardle i Derakhshan, 2017) postavlja pred knjižničare čitav raspon praktičnih izazova, od pitanja prikladnog formata djelovanja do nedostatka odgovarajućih kompetencija (Stanarević Katavić, Čepčar i Badurina, 2022). Od ključne je važnosti pritom i pitanje temeljnih vrijednosti knjižničarstva: trebaju li knjižnice njegovati neutralnost ili se kritički odnositi prema vlastitim zbirka-

Jedan od mogućih odgovora knjižničarâ na izazove informacijskog poremećaja jest vjerno opisivanje informacijskih izvora iz vlastitih zbirki pomoću kvalitetnih i iscrpnih metapodataka. Takvi metapodaci mogu biti korisni ne samo u otkrivanju i pronalaženju informacija već i u njihovu vrednovanju. Osnovna profesionalna načela naglašavaju važnost točnosti metapodataka (IFLA, 2016: 5), no u praksi se nameće pitanje što to zaista znači. Je li točnost podataka isto što i pouzdanost? Koliko iscrpan treba biti opis nekog informacijskog izvora da bi se smatrao njegovim točnim ili pouzdanim prikazom? Je li opis točniji ako izražava određeni stav, primjerice upozorava korisnika na pseudoznan-

stveni ili diskriminirajući sadržaj djela, ili ako je neutralan i prepušta korisnicima stvaranje vlastitog mišljenja?

Ovaj rad ispituje kako prisutnost, odnosno nedostatak određenih podataka u opisu nekoga informacijskog izvora može utjecati na njegovu recepciju i interpretaciju. Posebna pozornost posvetit će se pitanju može li nedostatak metapodataka dovesti do stvaranja pogrešnih informacija, koje će korisnici potencijalno ugraditi u vlastite spoznaje ili daljnja istraživanja kao istinite. Valja naglasiti da cilj rada nije vrednovanje metapodatkovnih zapisa, utvrđivanje pravila za opis knjižnične građe ili donošenje zaključaka o korisničkom ponašanju. Ono što se želi pokazati jest da informacije sadržane u metapodacima ne nastaju u društvenom vakuumu, već u određenom kontekstu, koji je moguće dekonstruirati i pobliže razumjeti pomoću kritičke analize sadržaja zapisa. Namjera je osvijestiti mehanizme koji se nalaze u pozadini procesa opisa, kako bi knjižnice kroz odgovarajuće politike i prakse mogle njima odgovorno upravljati te tako graditi ulogu pouzdanog i transparentnog dionika u prijenosu informacija.

Za analizu su odabrani zapisi publikacija i rukopisa iz 19. stoljeća i prve polovine 20. stoljeća čija se povijest povezuje s pitanjima cenzure, odnosno slobode govora i njezina naličja, govora mržnje.² Cenzura literarnih, umjetničkih, publicističkih i drugih djela tema je koja privlači pozornost istraživača i šire javnosti jer je aktualna u različitim povijesnim razdobljima – točnije u svim onim razdobljima u kojima su zakoni propisivali mogućnost cenzure i zabrane djela.³ S obzirom na to da je sloboda govora jedna od općeprihvaćenih vrijednosti knjižničarske profesije, ophođenje s izazovima građe koja je bila cenzurirana i na neki način ideološki obilježena također može utjecati na povjerenje prema knjižnicama kao vjerodostojnim i društveno odgovornim medijatorima informacija, napose u društvu obilježenom višekratnim izmjenama političkih sustava i ideologija. U zaključku rada pokušat će se pomiriti različite paradigme organizacije informacija/znanja i uputiti na moguća daljnja istraživanja.

² Rad se djelomično oslanja na istraživanje koje se provodi u sklopu projekta *Pisati slobodno – tematski portal o cenzuri periodike krajem 19. i početkom 20. stoljeća u Hrvatskoj*. Usp. Štefanac (2023).

³ Cenzura, sloboda govora i govor mržnje u ovom se radu promatraju iz europske perspektive. Različita društveno-politička uređenja globalno su (bila) različita te nije uputno uspoređivati aspekte cenzure u različitim društvima koristeći se istim metodološkim alatima.

2. Kontekst istraživanja

2.1. Nabava cenzurirane građe u knjižnicama

Razmatranja o biti cenzure i osvrti na poznate primjere cenzuriranja autorâ i djela tijekom povijesti u Hrvatskoj tema su brojnih stručnih i znanstvenih radova (Stipčević, 1994; Hebrang Grgić, 2000; Štefanac, 2006; Pederin, 2008; Štefanac, 2011; Šubic Kovačević, 2016; Panić, 2017; Đurasović, 2018). Analize postupanja s takvom građom u knjižnicama, međutim, nisu toliko brojne (Vegh, 2015).

U presudama sudova u postupcima tiskovnih prekršaja krajem 19. i početkom 20. stoljeća, u vrijeme Austro-Ugarske Monarhije, do zapljene najčešće dolazi zbog kršenja članaka 65., 300. i 302. *Kaznenoga zakona o zločinstvih, prestupcih i prekršajih* od 27. svibnja 1852. (Šilović, 1901). U §§ 65., 300. i 302. određeno je da će bilo kakav oblik mržnje usmjeren prema vlasti, upravi ili caru ili pak netrpeljivosti prema pripadnicima drugih etničkih, vjerskih i staleških skupina, a koji je prisutan u javnim tiskopisima, rezultirati kaznenim progonom odgovornih osoba. U tom slučaju i tiskopis će biti zabranjen.

Za vrijeme Kraljevine SHS i poslije Kraljevine Jugoslavije, u *Zakonu o štampi od 6. augusta 1925.* (i izmjenama iz 1929.), u čl. 30. cenzura je izrijeком dozvoljena jedino tijekom ratnih okolnosti i mobilizacije. Međutim, u čl. 19. definira se zabrana „novina i drugih štampanih spisa ako sadrže: 1. uvredu Vladaoca i članova Kraljevskog doma; 2. uvredu stranih državnih vladara; 3. uvredu Narodne skupštine; 4. neposredno pozivanje građana da silom mijenjaju Ustav ili zemaljske zakone; i 5. tešku povredu javnoga morala.“ (Hönigsberg, 1926: 46).

Nadalje se u zakonu zabranjuje izlaženje i raspačavanje djela koja izazivaju mržnju protiv vlasti i različitih vjerskih i etničkih skupina.⁴ Promijenila se mogućnost izravnog djelovanja vlasti na tiskopis prije samog tiska, međutim, i dalje su moguće zabrane već otisnutog djela.

⁴ Zanimljiv je komentar priređivača zakona Lavoslava Hönigsberga, koji smatra da s „posve teoretskog gledišta zabrana izlaženja tiskopisa posve je različiti pojam od zabrane rasturanja i prodavanja. Potonja se sastoji u uzapćenju već štampanih primjeraka, a zabrana izlaženja je preventivna odredba, koja se odnosi na primjerke, koji uopće još nisu štampani, što više na misli, koje još nisu oživotvorene u štampi.“ (Hönigsberg, 1926: 47).

Rukopisi i publikacije koji su bili podvrgnuti cenzorskom pregledu, intervenciji ili zabrani u pravilu nose na sebi oznake tih postupaka. Na rukopisima koji su pregledavani prije dozvole za tisak stoje bilješke cenzora o provedenom nadzoru. Knjige zabranjene nakon tiska dobivale su pečat s oznakom „ZABRANJENO“ (Slika 5). U otisnutim primjercima novina cenzor je olovkom označavao nepoćudne dijelove koje treba ukloniti, nakon čega se tiskalo drugo izdanje s prazninama na mjestu uklonjenog sadržaja (Slika 8). U sljedećem broju novina nakladnik je bio dužan objaviti pravnu osnovu cenzure.

Zabranjene knjige pristizale su u knjižnice nakon dokidanja cenzure,⁵ ali i u vrijeme cenzure zahvaljujući institutu obveznog primjerka, ako je knjižnica zakonski bila određena kao deponitarna. Sukladno čl. 7. spomenutog zakona iz 1925., tiskar je prije raspačavanja bio dužan dostaviti primjerak državnom tužiteljstvu ili nadležnoj policijskoj upravi te po jedan primjerak Narodnoj biblioteci u Beogradu, Sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu, Državnoj licealnoj biblioteci u Ljubljani i mjesnoj knjižnici (Hönigsberg, 1926: 28). Ako je djelo po tiskanju bilo zabranjeno, navedene su knjižnice s njim postupale u skladu s odgovarajućim propisima.

Što se tiče novina, krajem 19. i početkom 20. stoljeća knjižnice su u pravilu nabavljale druga izdanja pojedinih brojeva, kojima je raspačavanje dopušteno nakon cenzorske intervencije, dok su prva, izvorna izdanja obično sačuvana u arhivskim fondovima tijela javne uprave kao prilog spisu povezanom s provođenjem postupka cenzure.⁶ Katkad su ipak i izvorna izdanja pronalazila put do knjižnica, bilo u vrijeme tiskanja ili poslije putem otkupa. Za vrijeme Prvoga svjetskog rata, u želji da osigura izvore i građu za buduće istraživače, Kraljevska sveučilišna biblioteka (današnja Nacionalna i sveučilišna knjižnica

⁵ U opširnijem istraživanju cenzure u Dalmaciji Pederin (2008: 44) napominje da su zabranjene publikacije iz sredine 19. stoljeća „našle put u danas Znanstvenu knjižnicu u Zadru vjerojatno iz skladišta cenzure poslije njenog ukidanja 14. ožujka 1848.“

⁶ Đurasović (2018: 649) u slučaju Državnog arhiva u Dubrovniku to naziva „sretnom okolnošću“. Ovakva perspektiva isključivo povjesničara-istraživača ne prepoznaje propise koji su tražili da se cenzorski primjerci čuvaju uz spise koje su stvorila različita tijela javne uprave nadležna za provođenje postupka cenzure, kao ni propise koji nalažu da se registraturno/dokumentarno gradivo, odnosno arhivsko gradivo tijela javne uprave, preuzima u nadležni državni arhiv i čuva u izvornom obliku. Publikacije navedene kao prilozi spisima trebale su biti sačuvane zajedno s njima. Njihovo čuvanje u sklopu arhivskih fondova (ili dislociranih u knjižnice u arhivskoj ustanovi, ali opisnim podacima povezanih s izvornom cjelinom) sastavni je dio arhivskog poslovanja.

u Zagrebu) moli dozvolu za prikupljanje oglasa i sitnog tiska o ratnim zbivanjima, a pogotovo zabranjenih i zaplijenjenih novina.⁷ Koliko je periodike u ovoj i drugim knjižnicama sačuvano u izvornome necenzuriranom obliku, a koliko u drugom ili trećem izdanju, potrebno je utvrditi daljnjim istraživanjima.

2.2. Postupanje s cenzuriranom građom u knjižnicama u doba cenzure

Prakse obrade zabranjenih publikacija vjerojatno su se razlikovale u različitim razdobljima ili knjižnicama i tek ih je potrebno detaljnije istražiti. U Kraljevskoj sveučilišnoj biblioteci postupanje sa zabranjenim tiskopisima detaljno je određeno predmetom br. 718 iz 1915. godine⁸:

„Zabranjene tiskopise ima ravnatelj biblioteke propisno katalogizirati i signirati i osim toga providiti ih posebnim ceduljom i tekućim brojem, pa ih pod tim brojem unijeti u posebni iskaz, koji ravnatelj biblioteke ima u osobitu prostoru čuvati. Dotični broj svakoga ovakvog djela ima se unijeti u bibliotečni inventar, mjesni katalog i u sve ostale bibliotečne kataloge, da tako bude vidljivo da je djelo uvršteno među zabranjene knjige.“

Određeno je, dakle, da se tiskopisi pohranjuju u posebnom prostoru, a samo će ravnatelj imati ključeve. Dozvolu za uporabu zabranjenog tiskopisa pri svakome pojedinom slučaju dodjeljuje redarstvena oblast. Izdana je i okružnica br. 1350/II svim kraljevskim sudbenim stolovima i kotarskim sudovima na sijelu sudbenih stolova da nakon potvrđenog zaustavljanja tiskopisa o tome obavijeste ravnateljstvo Kraljevske sveučilišne biblioteke.⁹

Zanimljivo je da je ukazom predviđena izrada posebnog popisa publikacija i njihov opis u sve kataloge, ali na način da bude vidljivo kako je riječ o zabranjenom djelu. Možemo pretpostaviti da se dostupnošću ove informacije htjela poslati jasna poruka o (ne)prihvatljivosti kruženja određenih ideja u javnom prostoru. Kao što je prije rečeno, u nekim drugim razdobljima ili knjižnicama praksa je možda bila drukčija. Stipčević (1997: 178) piše da su knjižničari

⁷ Spis je sačuvan u Hrvatskom državnom arhivu u fondu Zemaljske vlade Odjela za bogoštovlje HDA-BiN ZV-IX-1915/1, kut. 104.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

nabavljali zabranjene knjige, ali se one nisu „ni inventarizirale, niti katalogizirale pa se znalo dogoditi da za njihovo postojanje u knjižnici nisu znali čak ni drugi službenici.“ Detaljniji osvrt na knjižnične prakse iz razdoblja od 1945. do 1990. u Zagrebu pruža Vegh (2015: 30), koji među ostalim navodi:

„U Gradskoj knjižnici, za razliku od Knjižnice Božidara Adžije, član nije mogao znati koje su knjige zabranjene, odnosno ‘izlučene’ iz fonda (na knjigama koje su bile stavljene u zatvoreni fond bila je zapisana kratica: ‘Izl.’, ili cijela riječ: ‘Izlučeno’), jer su kataložni listići zabranjenih knjiga izvađeni iz vanjskih kataloga, a ostali su samo u internim katalogima – matičnom i mjesnom.“

2.3. Podaci o cenzuri u suvremenim knjižničnim katalogima i digitalnim knjižnicama

Činjenica da je raspačavanje neke publikacije u vrijeme nastanka bilo zabranjeno ili da je cenzor pregledavao ili intervenirao u njezin sadržaj dragocjena je kulturnopovijesna informacija. Takvi su postupci izravno utjecali na doseg i javnu recepciju nekoga informacijskog izvora, a danas svjedoče o društvenom i političkom kontekstu, intelektualnom i ideološkom okruženju, razini slobode govora, ali i povijesti knjižničnog poslovanja. Stoga su informacije o cenzuri potencijalno vrijedne za istraživače koji se bave različitim aspektima nakladništva, novinarstva, knjižničarstva i slobode govora, kao i za povjesničare književnosti i umjetnosti, kolekcionare i ostalu zainteresiranu javnost. Nažalost, ako su informacije o zabrani ili cenzorskoj intervenciji bile zabilježene na primjercima ili u kataložnim listićima i inventarnim knjigama, one su se prijelazom na suvremene elektroničke kataloge uglavnom izgubile.

Svenonius (2005: 64) tumači da su u vrijeme kataloga na listićima zapisi imali inventarnu i bibliografsku (informacijsku) funkciju, ali da se s pojavom elektroničkih kataloga, odnosno razmjene podataka u digitalnom okruženju, ove dvije funkcije razdvajaju. Zapisi u suvremenim mrežnim katalogima uglavnom zadržavaju samo bibliografsku funkciju, a ona je čvrsto ukorijenjena u međunarodne norme, koje su (s iznimkom opisa stare knjige) rijetko usredotočene na kontekstualizaciju. Kao što primjećuje Andersen (2008), prevladavajući diskurs literature o organizaciji informacija/znanja u knjižnicama izrazito je tehnički i menadžerski, bavi se uglavnom propisima

i tehnološkim izazovima te ne pruža metodološke alate potrebne za razumijevanje društvene uloge sustavâ za organizaciju znanja. Promotrimo li kako su se ciljevi opisa knjižnične građe iskazivali u relevantnoj literaturi od druge polovine 19. stoljeća pa sve do kraja 20. stoljeća, doći ćemo do istog zaključka. U više od stotinu godina ti se ciljevi nisu bitnije promijenili, a mogu se sažeti kao pomoć korisniku u kretanju katalogom te pronalaženju, identifikaciji, odabiru i pristupu nekoj jedinici građe, napose prema naslovu, autoru, izdanju i temi (Petr Balog, 2016), pri čemu se ponajviše ističu praktična tehnička pitanja poput dosljednosti i jednoznačnosti podataka. Kao jedno od načela opisa ističe se točnost podataka, ali pod točnim opisom podrazumijeva se ponajprije opis koji što vjernije prenosi podatke otisnute na publikaciji, posebice na naslovnoj stranici i u impresumu, uz eventualne intervencije nužne radi lakšeg pretraživanja, kao što je npr. normiranje oblika imena (Svenonius, 2005: 70, 73–76). Još jedno važno profesionalno načelo jest dostatnost i nužnost opisa, što znači da u opisu treba izbjegavati sve što neposredno ne služi nekom od spomenutih bibliografskih ciljeva (Svenonius, 2005: 70, 77). Stoga su u nastojanju da se prijelaz s listića na elektronički katalog učini što ekonomičnijim, u kataloge s listića preneseni svi ključni bibliografski podaci (naslov, autor, izdanje, nakladnik itd.), ali najčešće ne i popratne oznake na listiću koje se odnose na povijest čuvanja (*custodial history*). Čak i da je građa ponovno katalogizirana *de visu*, upitno je bi li katalogizator obučen u primjeni važećih bibliografskih normi prepoznao ili smatrao važnim zabilježiti pečat, natpis, staru signaturu i druge informacije važne za povijest jedinice građe.

S druge strane, pomalo paradoksalno, upravo je digitalno okruženje krajem 20. i početkom 21. stoljeća dovelo do većeg zanimanja za kontekstualne informacije. Digitalizacija građe i razvoj digitalnih tehnologija stvorili su nove mogućnosti korištenja, istraživanja i interpretacije zbirki u knjižnicama i drugim baštinskim ustanovama, od povezivanja digitalizirane građe i/ili podataka o građi iz različitih zbirki i ustanova pomoću distribuiranog pretraživanja ili virtualnog okupljanja, do dijeljenja metapodataka s drugim informacijskim dionicima poput nakladnikâ, arhivâ zajednice, repozitorijâ istraživačkih podataka ili baze znanja Wikidata. Počevši od kraja 90-ih godina 20. stoljeća, knjižnična je zajednica pristupila reviziji postojećih i izradi novih modela i normi za sadržaj metapodataka, ne samo kako bi se omogućila veća tehnič-

ka i semantička interoperabilnost nego i poboljšala mogućnost granuliranja i umrežavanja podataka te iskazali raznovrsni odnosi u univerzumu kulturne baštine, koji se u zatvorenom okruženju kataloga pojedine ustanove nisu mogli iskazati ili nisu bili relevantni.¹⁰

Drugi čimbenik koji je skrenuo pozornost na ulogu kontekstualnih informacija jest pojava kritičke katalogizacije unutar paradigme kritičkog knjižničarstva. Kritička ili etička katalogizacija odbacuje mogućnost neutralnosti i objektivnosti, što su vrijednosti kojima u najvećoj mjeri teže bibliografske norme, i zamjenjuje ih konceptom društvene pravednosti i senzibiliziranosti za društveno osjetljive teme.¹¹ S jedne strane poziva na preispitivanje nazivlja koje se rabi u tezaurusima i klasifikacijskim sustavima, a koje može diskriminirati ili pogrešno predstavljati nedominantne društvene skupine ili ideje, dok s druge strane upućuje na preispitivanje sadržaja postojećih zapisa, odnosno njihovih elemenata koji su zastarjeli, nesenzibilizirani, isključivi ili podržavaju stereotipe. Uz zamjenu spornog nazivlja novim i upozoravanje korisnika na potencijalno uvredljiv sadržaj, kritička katalogizacija preporučuje dodavanje kontekstualnih informacija o stvarateljima i drugim

¹⁰ Na primjer, konceptualni model podataka Međunarodnog udruženja arhiva *Records in Contexts* (ICA, 2023) proširio je hijerarhijsko poimanje načela provenijencije na složeniju mrežu odnosa s drugim fondovima i zbirkama, stvarateljima, posjednicima i funkcijama. *IFLA-in knjižnični referentni model* (Riva, LeBoeuf i Žumer, 2020) proširio je fokus s podataka o izdanju, koji su tradicionalno činili okosnicu bibliografskog opisa, na podatke o djelu (tematika, kontekst nastanka) ili određenom primjerku (povijest vlasništva). U nastojanju da implementiraju ove modele, nove sheme za sadržaj metapodataka, poput RDA ili hrvatskog *Pravilnika za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima*, posvećuju više pozornosti kontekstualnim informacijama.

¹¹ Tijekom 70-ih godina 20. stoljeća u knjižničnoj zajednici u Sjevernoj Americi pojavila se društveno angažirana struja, nazvana radikalnim ili progresivnim knjižničarstvom, koja je počela propitivati prevladavajuće etičke i ideološke postavke svoje profesije. U području katalogizacije zalagala se za veću iskorištenost, pristupačnost i uključivost bibliografskih podataka, protivila nekritičkom preuzimanju zapisa iz kataloga središta i kritički odnosila prema standardnim nadziranim rječnicima poput predmetnih i klasifikacijskih sustava (Roberto, 2008: 2). Radikalno knjižničarstvo odbacivalo je mogućnost postojanja neutralnosti i objektivnosti, ističući da je djelovanje knjižnica oduvijek bilo politički obilježeno (npr. sâm nastanak javnih knjižnica plod je politike masovnog opismenjavanja proizašle iz ideja prosvjetiteljstva) te je potrebno osvijestiti njegove političke i ideološke pretpostavke (Rosenzweig, 2008). Radikalno knjižničarstvo nije razvilo vlastiti teorijski okvir, ali u njegovim načelima i djelovanju nedvojben je utjecaj kritičke teorije. Tijekom posljednjih dvaju desetljeća prakse društvenog angažmana u knjižničarstvu nastojale su izgraditi jače teorijsko uporište unutar informacijskih znanosti, a s tim su nastojanjima povezani i recentni nazivi kritičko knjižničarstvo i kritička katalogizacija. Oni se tumače kao područje radikalnog knjižničarstva koje ima izraženu teorijsku sastavnicu i usmjereno je ponajprije na pitanja društvene pravednosti (Snow i Dunbar, 2022).

agentima, razdoblju ili kulturnom krugu kojemu neko djelo pripada (usp. Morgan Library & Museum, 2024). Sve više knjižnica u svoju kataložnu politiku uključuje izjave o kritičkom katalogiziranju (Cataloging Lab, 2024), čime proces opisa poprima značajke autorefleksivnosti. I u arhivistici se javlja srodna praksa *reparativnog opisa*, odnosno revizije i kontekstualizacije metapodataka koji isključuju, diskriminiraju ili pogrešno predstavljaju marginalizirane skupine (SAA, 2024). *National Archives and Records Administration* (NARA) u Sjedinjenim Državama definirao je načela reparativnog opisa, među kojima su transparentnost, uporaba korektnog nazivlja i suradnja s korisnicima, posebice onima iz marginaliziranih zajednica (NARA, 2022). Ključno je, međutim, istaknuti da i kritička katalogizacija i reparativni opis zahtijevaju pohranu i dostupnost starijih verzija zapisa radi transparentnosti i očuvanja povijesne perspektive (Yale Library, 2022; Morgan Library & Museum, 2024).

3. Metodologija

Knjižnična građa koja je svojedobno bila podvrgnuta postupcima cenzure također se može smatrati osjetljivim sadržajem na koji se mogu primijeniti prakse kritičkog katalogiziranja. Fundusi knjižnica i drugih baštinskih ustanova puni su građe čiji je sadržaj ideološki obojen ili promiče diskriminaciju, predrasude ili netrpeljivost na temelju etničke pripadnosti, rase, vjerskog opredjeljenja ili seksualne orijentacije. Ustanove su često izgrađivale (ili preuzimale) funduse tijekom dugih vremenskih razdoblja sasvim drukčijih političkih i društveno-kulturnih predznaka, te je ono što je cenzurirao jedan režim naknadno rehabilitirao drugi režim. Cilj je ovog rada istražiti nalaze li se u zapisima o knjižničnoj građi informacije o cenzuri i mogu li te informacije utjecati na razumijevanje zapisa, a posljedično i građe koju zapis reprezentira. Rad se posebice usredotočuje na sljedeća istraživačka pitanja: koje metapodatke sadrži zapis o cenzuriranoj građi? O čemu ovisi njihova prisutnost ili odsutnost? Može li prisutnost ili odsutnost nekog metapodatka oblikovati istraživačke uvide? Koje su posljedice u smislu mogućeg stvaranja ili izbjegavanja informacijskog poremećaja, odnosno što iz metapodataka doznajemo (ili mislimo da doznajemo) te što možemo zaključiti o njihovoj potencijalnoj

ulozi u oblikovanju i širenju znanja?

U radu je analizirano osam javno dostupnih zapisa iz mrežnog kataloga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (NSK), koji se odnose na građu čija povijest uključuje cenzorski postupak, zabranu raspačavanja ili cenzuru dijelova sadržaja. NSK je odabran zbog svoje depozitarne funkcije, zahvaljujući kojoj je u razmatranom razdoblju, ali i poslije, prikupljao građu čije je raspačavanje bilo zabranjeno. Zapisi su odabrani metodom namjenskog uzorkovanja. Budući da cilj rada nije kvantitativna analiza, već kritičko čitanje, odabran je manji broj jedinica građe, ali takvih koji će reprezentirati: 1) različite vrste građe (rukopise, knjige i periodiku), 2) različite političke sustave u kojima je građa nastala (Austro-Ugarska i Kraljevina SHS/Jugoslavija), 3) različite razloge za cenzuru (eksplicitna ili implicitna kritika vlasti, govor mržnje), te 4) različite načine dokumentiranja cenzorskog postupka (na nekim su jedinicama građe cenzorski pregled ili intervencija vidljivi iz oznaka na samom primjerku, kod nekih se mogu utvrditi tek istraživanjem dokumentacije poput inventara, spisa ili starih kataložnih listića, a kod nekih oboje). Na taj način bilo je moguće razmatrati odnos između sadržaja metapodatkovnog zapisa i značajki građe poput vrste, vremena nastanka ili cenzorske procedure.

Odabrani zapisi razmatrani su u okviru kritičke analize diskursa. Kritička analiza diskursa usredotočena je na način na koji se u jeziku manifestiraju društvena uvjerenja, a posebice strategije društvenog nadzora (Van Dijk, 1995). Riječ je o interdisciplinarnoj perspektivi koju su iz lingvistike preuzele druge humanističke i društvene znanosti, s obzirom na to da je primjenjiva na raznovrsne semiotičke sustave poput umjetnosti, glazbe, mode ili masovnih medija. Norme za organizaciju informacija/znanja, poput kataložnih pravilnika, shema sadržaja metapodataka, nadziranih rječnika itd., također se mogu promatrati kao semiotički sustavi. Oni definiraju odabir, raspored i sadržaj elemenata metapodataka u zapisu, a pritom proizlaze iz dogovorenih i prihvaćenih teorijskih i praktičnih pretpostavki, odnosno iz određenoga društvenog i kulturnog konteksta. Dok je građa kontekstualizirana kroz informacije u zapisu, sâm je zapis kontekstualiziran s pomoću normi. Metodološki okvir rada, dakle, počiva na pretpostavci da zapisi nisu tek statični formalni iskazi, već informacijski obrasci oblikovani određenim vremenom, društvom i tehnološkim mogućnostima, te im je moguće kritički pristupiti.

U analizi je korištena tehnika simptomatskog čitanja, koja potječe iz teorije književnosti i antropologije. Simptomatsko čitanje usredotočuje se na latentna značenja, neizrečene pretpostavke i informacije koje ne postoje u samom tekstu, nego u kontekstu oko njega (Best i Marcus, 2009).¹² Istu je tehniku moguće primijeniti i na čitanje metapodatkovnih zapisa kao vrste diskursa te tražiti u njima informacije koje nisu zabilježene, a mogu biti važne za razumijevanje zapisa i građe na koju se zapis odnosi.

U svakom navedenom primjeru analiziran je metapodatkovni zapis u katalogu, dodatno je istražen povijesni kontekst (zašto je građa cenzurirana, koji podaci o tome postoje u spisima, koji su podaci zabilježeni na primjercima građe, a koji u starijim informacijskim pomagalima itd.) te je potom ispitano što se od te povijesti reprezentiralo u zapisu. Autorice pritom ne smatraju da su arhivska istraživanja nužna u svakodnevnoj katalogizacijskoj praksi. Njihova funkcija ovdje jest omogućiti čitatelju da bolje razumije kontekst nastanka zapisa, a time i podatke koji su u njemu (ostali) zabilježeni.

Kao interpretativni okvir postavljeno je razumijevanje knjižnice kao mjesta na kojemu se znanje ne samo čuva nego i proizvodi. To je sukladno primjedbi A. L. Stoler (2002: 90) o arhivima, koja arhiv promatra kao „mjesto stvaranja znanja“ u kojemu je potrebno provoditi alternativna čitanja, odnosno alternativna razumijevanja (engl. *reading against the grain*), nevidljiva na samoj površini.

4. Analiza

U nastavku teksta predstavljeni su analizirani primjeri. Svaki je primjer predstavljen preslikom zapisa u elektroničkom katalogu. Uz primjere je naveden sadržaj djela, okolnosti cenzure djela (ako su poznate), kao i informacija nalazi li se trag o postupku cenzure na primjerku (u obliku bilješke,

¹² Ideja da smisao leži u onome što se ne može neposredno percipirati ima korijene u različitim granama filozofske misli, od Platona do Marxove kritike ideologije i Freudove ideje o nesvjesnom (Best i Marcus, 2009: 4), a podudarna je i s jednom od osnovnih postavki kritičke analize diskursa, tj. da prirodnost i samozumljivost nekog diskursa proizlaze iz isključivanja mogućih alternativnih gledišta (Mills, 1997: 11). U suvremeno doba tehniku simptomatskog čitanja za istraživanje ideoloških obrazaca primjenjivali su Louis Althusser i Frederic Jameson (Best i Marcus, 2009: 5).

pečata itd.) i je li taj podatak naveden u zapisu. Primjeri su grupirani prema vrsti građe: najprije rukopisi (2 primjera), potom objavljene knjige (2 primjera) i na kraju serijske publikacije (4 primjera). Unutar ovih skupina primjeri se redaju kronološki. Kod primjera serijskih publikacija navode se zapisi za publikaciju u cjelini, s obzirom na to da se u katalogu NSK-a ne izrađuju zapisi za pojedine brojeve.

Primjer 1. Rakovac, Dragutin. Mali katekizam za velike ljude. 1842. (rukopis)

Vrsta građe	rukopis
Autor	Rakovac, Dragutin
Naslov	Mali katekizam za velike ljude.
Materijalni opis	2 lista ; 37 x 23 cm.
Napomena	Papir
	Lat. kurziva, autograf s cenzorskim ispravcima
Sadržaj	List 1r (nasl.): Mali katekizam za velike ljude Ispod toga (poč.): Zašto se mi zovemo Iliri, a ne Hrvati kao i dosad? Zato, jerbo hoćemo da imamo literaturu ... List 2v (završ.): Mi ništa u potaji neradimo, nêka nas Bog i vaskolik svêt sudi!
Ref./Cit.	Gaj, V. Knjižnica Gajeva, str. 194 Katalog rukopisa Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu, sv. 2, br. 815
Iden. primjerka	Na listu 2v ispod teksta cenzorova bilješka: Admittitur ad typum Zagrabiae die 9a Sept. 1842 dr Mathias Smodek surrog. censor
Bivši vlasnik	Primjerak potječe iz knjižnice Ljudevita Gaja (potpis Ljudevitova sina Velimira)
UDK	821.163.42-3(0.032) 003.052
ID zapisa	000683190
Lokacija/Signatura	Zbirka rukopisa i starih knj.: J R 3848

SLIKA 1. Zapis iz kataloga NSK-a za rukopis Dragutina Rakovca

Sadržaj: Politički esej u kojemu Rakovac brani dostojanstvo hrvatskog jezika i pravo na hrvatsku narodnu samobitnost prema mađarskoj vladavini

Okolnosti cenzure: Rukopis je 1842. prošao cenzorski pregled i dobio suglasnost za tisak. Objavljen je iste godine, ali je godinu dana poslije publikacija ipak zabranjena (Laszowski i Deželić St., 1922: 63–64). Knjižnica posjeduje i primjerak te tiskane knjige, ali u njezinu zapisu ne navodi podatak o zabrani.

Oznaka cenzure na primjerku: Da. Na poledini posljednjeg lista ispod teksta stoji bilješka o pregledu cenzora koji je dao suglasnost za tisak: *Admittitur ad typum Zagrabiae die 9a Sept. 1842 || dr Mathias Smodek || surrog. censor*

Podatak o cenzuri u zapisu: Da (navedena bilješka je transkribirana)

Primjer 2. Badalić, Hugo. Iz teška sna u koji narod pade... Stihovi. 1884. (rukopis)

Vrsta grade	rukopis
Autor	Badalić, Hugo
Naslov	Iz teška sna u koji narod pade... Stihovi.
Materijalni opis	2 lista ; 21 x 17 cm.
Napomena	1884. Papir. Latinska kurziva - autograf. Slobodan dvolist u papirnom omotu. Anepigraf.
Ref./Cit.	Katalog rukopisa Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu / obradio Šime Jurić. Zagreb : Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1991-2000. -, sv. 4, br. 2204
Iden. primjerka	Na l. 2 cenzorska bilješka s potpisom i pečatom: Vidio Zorc.
Bivši vlasnik	Kupljeno od dr. Luje Vojnovića, 23. VII. 1947.
UDK	821.163.42 (0.032)
ID zapisa	000948463
Lokacija/Signatura	Zbirka rukopisa i starih knj.: J.R.5525

SLIKA 2. Zapis iz kataloga NSK-a za rukopis Huga Badalića

Sadržaj: Poezija domoljubne tematike

Okolnosti cenzure: Rukopis je prošao cenzorski pregled i objavljen je u listu *Pozor*, br. 161 (1884).

Oznaka cenzure na primjerku: Da (bilješka o pregledu cenzora *Vidio Zorc* s potpisom i pečatom)

Podatak o cenzuri u zapisu: Da (navedena bilješka je transkribirana)

Primjer 3. Tolstoj, Lav Nikolajevič. Na ljudskoj klaonici. Sisak: Knjižara S. Jünkera, 1913. (knjiga)

Vrsta grade	knjiga
Autor	Tolstoj, Lev Nikolaevič
Naslov	Na ljudskoj klaonici / Lav Tolstoj ; sa originala po Tolstoju Rad.
Izdanje	3. izd.
Impresum	Sisak : Knjižara S. Juenker-a, 1913.
Materijalni opis	53 str. ; 21 cm.
Napomena	Izvornik na rus. jeziku Puni oblik imena autora: Lev Nikolaevič Tolstoj
UDK	821.161.1-92=163.42
ID zapisa	000565601
Lokacija/Signatura	Spremište dubleta: J.D.323.842

SLIKA 3. Zapis iz kataloga NSK-a za publikaciju L. N. Tolstoja

Sadržaj: Impresije iz rusko-japanskog rata (1904-1905) sa snažnom antiratnom porukom

Okolnosti cenzure: Zabranjeno 1915. godine zbog „zločinstva smetanja jav-

noga mira“¹³

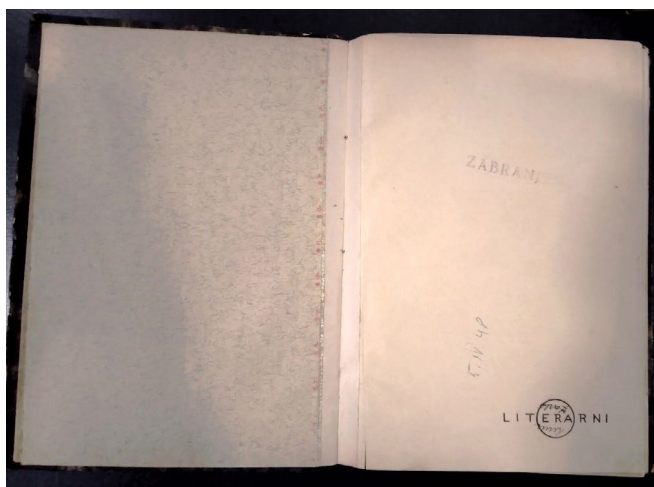
Oznaka cenzure na primjerku: Ne

Podatak o cenzuri u zapisu: Ne

Primjer 4. Horvat, Joža. Sedmi be: iz dnevnika jednog srednjoškolca. [s.l.]: [s.n.], 1939. (knjiga)

Vrsta građe	knjiga
Autor	Horvat, Joža, književnik
Naslov	Sedmi be : iz dnevnika jednog srednjoškolca / Josip Horvat.
Impresum	[S. l.] : [s. n.], 1939. (Zagreb : Zadržna štamparija)
Materijalni opis	131 str. ; 20 cm.
Napomena	Usvojeni oblik imena autora: Joža Horvat. Pišćeva autobiografska bilješka, 130-131. str.
UDK	821.163.42-93-31
ID zapisa	000046819
Lokacija/Signatura	Spremište arhiv. primjeraka: J A 172.052
Lokacija/Signatura	Spremište dubleta: J D 172.052
Lokacija/Signatura	Zatvoreno spremište: J 172.052
Lokacija/Signatura	Zatvoreno spremište: J RI 0.164

SLIKA 4. Zapis iz kataloga NSK-a za publikaciju Jože Horvata

SLIKA 5. Predlist primjerka publikacije Jože Horvata

¹³ Spis br. 13794 iz 1915. kojim se zabranjuje navedeno djelo sačuvan je u arhivskom fondu Zemaljske vlade Odjela za bogoštovlje i nastavu u Hrvatskome državnom arhivu pod signaturom HDA-BiN ZV-IX-1915/1, kut. 104. Publikacija je navedena i u *Inventarnom katalogu za zabranjeni odio NSK*.

Sadržaj: Roman u formi dnevnika, koji evocira društvenu i političku atmosferu međuratnog razdoblja u Jugoslaviji

Okolnosti cenzure: Zabranjeno je raspačavanje (u tadašnjem jezičnom obliku: rasturavanje) i prodavanje „radi sadržaja u cijelosti“¹⁴

Oznaka cenzure na primjerku: Da (pečat „ZABRANJENO“ na predlistu – Slika 5)

Podatak o cenzuri u zapisu: Ne

Primjer 5. Pozor (novine). Br. 134 (1884) (cenzurirano izdanje)

Vrsta građe	serijska publikacija
Ključni naslov	Pozor. (Zagreb. 1881)
Naslov	◉ <u>Pozor. / [odgovorni urednik Klement Božić]</u>
Brojčani podaci	1881.br.1(rujan)-1885.br.299(prosinac).
Impresum	Zagreb : vlasnik K. Božić, 1881-1885. (Zagreb : tisak "Dioničke tiskare")
Materijalni opis	53 cm.
Izlaženje	Dnevno.
Napomena	Od 1881.br.1 odgovorni urednik: Klement Božić; od 1885.br.148-198: Milan Grlović Drugo izd. 1881, br. 30; 1882, br. 18, 23, 25, 30, 54, 62, 63, 64, 66, 70, 72, 73, 77, 81, 84, 110, 119, 130, 132, 140; 1884, br. 34, 36, 39, 51, 52, 69, 71, 78, 86, 91, 98, 101, 110, 118, 119, 124, 126, 134, 211; 1885, br. 12, 31, 76, 99, 110, 128. Treće izd. 1885, br. 110. Od 1881, br. 1 format: 51 cm; Od 1882, br. 1-2: 50 cm
	Sadrži: Veliki broj priloga bez stv.nasl. od 1881, br. 1-1885, br. 296. Božićni prilog u 1882, br. 295. Literarne čete i njezini vodje u 1884, br. 46. "Slavija" - uzajamno osiguravajuća banka u Pragu u 1884, br. 211. Izbornikom 1. kotara grada Zagreba u 1884, br. 213. Danica Horvatka, Slavonka u Dalmatinska techaj 1, br. 1 (prosinac 1835) u 1885, br. 4. Novine Horvatke techaj 1, br. 1 (prosinac 1835) u 1885, br. 4. Hrvatski sabor (sjednica 77. od 29. studenog) u 1885, br. 275. Zaplijenjeni članci u 1882, br. 25, 3032, 33, 54, 62, 63, 72, 73, 77, 81, 119, 130, 132, 140, 1884, br. 34, 36, 39, 69. Opis prema 1885, br. 1 (rujan).
Drugi medij	Pozor.
Nastavak	Obzor. (Zagreb. 1871) = ISSN 1334-4838
Nastavlja se kao	Obzor (Zagreb. 1886) = ISSN 1334-4811
ISSN	1334-482X
ISSN-L	1334-482X
UDK	◉ 329
ID zapisa	000291567
Povezano	<u>Pozor.</u>
Povezano	<u>Nastavlja: Obzor. (Zagreb. 1871)</u>
Povezano	<u>Nastavlja se kao: Obzor (Zagreb. 1886)</u>
Povezano	<u>Glavna skupština "Matice Hrvatske", držana dne 30. srpnja 1882., pod predsjedništvom družtv. predsjednika presv. g. Ivana Kukuljevića Sakcinskoga</u>
Povezano	<u>Još nešto o pismih zemaljskoga arkiva</u>
Povezano	<u>Govor Ivana Kukuljevića Sakcinskoga u Saborskoj sjednici od 19. siječnja t. g. o predloga odbora jedanaestorice</u>
Povezano	<u>Primanje hrvatskih spisa u Budim-Pešti godine 1849-1851</u>
Primjerci	<u>Svi primjerci</u>
Lokacija/Signatura	<u>Zatvoreno spremište:</u> <u>J 85.135 I</u>

SLIKA 6. Zapis iz kataloga NSK-a za serijsku publikaciju Pozor

Sadržaj: Dnevnik kritičkog stava prema mađarskoj vladavini

¹⁴ Spis br. 472/39 od 8. ožujka 1939. o zabrani raspačavanja i prodaje publikacije sačuvan je u fondu Državnog nadodvjetništva u Hrvatskome državnom arhivu pod signaturom HR-HDA-397 kut. 316. U spisu se navodi da je odluci o zabrani priložena knjiga, međutim ona nije pohranjena uz spis, a u arhivskom inventaru ne navodi se je li knjiga uopće zaprimljena uz spis te potom izdvojena ili je, vjerojatnije, već izdvojena u pismohrani stvaratelja i pohranjena na drugo mjesto.

Oznaka cenzure na primjerku: Da. Na svim primjercima spornog broja otišnuta je oznaka drugog izdanja i ostavljene su praznine na mjestu cenzuriranog sadržaja

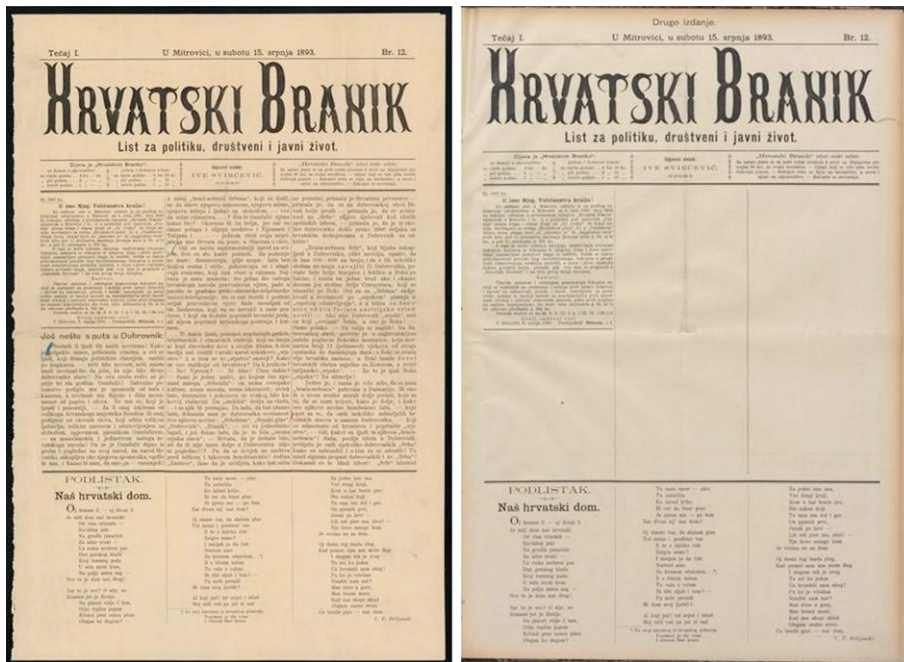
Podatak o cenzuri u zapisu: Djelomično. Navedeni su neki od brojeva koje knjižnica posjeduje u drugom ili trećem (tj. cenzuriranom) izdanju, kao i podatak o zapljeni članaka u pojedinim brojevima

Primjer 6. Hrvatski branik: list za politiku, društveni i javni život (novine). Br. 12 (1893) (cenzurirano izdanje)¹⁵

Vrsta građe	serijska publikacija
Ključni naslov	Hrvatski branik (Sremska Mitrovica)
Naslov	Hrvatski branik : list za politiku, javni život i gospodarstvo / [odgovorni urednik Erazmo Felja].
Brojčani podaci	Tečaj 1, br.1(1. svibnja 1893)- tečaj 1, br.36(30. prosinca 1893) ; god.2, br.1(1894)-god.22, br.59(1914)
Impresum	Mitrovica : Hrvatska dionička tiskara, 1893-1914.
Materijalni opis	22 sv. ; 47 cm.
Izlaženje	Polutjedno.
Ranije izlaženje	Tjedno, tečaj 1, br.1(1893)-god.4, br.52(1896).
Napomena	Od tečaj 1, br.1(1893) podnasl.: list za politiku, društveni i javni život; od god.5, br.7(1897)-god.6, br.67(1898): list za politiku, društveni i javni život. Od tečaj 1, br.1(1893) odgovorni urednik: Ive Svirčević; od god.2, br.1(1894): Gjuro Mihelčić; od god.2, br.40(1894): Franjo Komesarović; od god.3, br.12(1895): Arthur Jean; od god.3, br.44(1895): Franjo Komesarović; od god.3, br.46(1895): Nikola Dogan; od god.7, br.88(1899): Maksim Relić; od god.8, br.2(1900): Nikola Dogan; od god.19, br.47(1911): Stjepan Czeisberger; od god.19, br.50(1911): Ivan Cunjak; od god.19, br.54(1911): Marijan Horvat; god.20, br.18-26(1912): Ivan Cunjak. Većina brojeva označena kao drugo izdanje, koje je ujedno i cenzurirano. God.13, br.29(1905), god.19, br.95(1911) ima oznaku: posebno izd. Sadrži: Božićni prilog I i II u tečaj 1, br.35(1893). Prilog k broju 42 u god.2, br.42(1894). Prilog k broju 10 u god.3, br.10(1895). "Hrvatski branik" kakav treba da bude u god.5, br.31(1897).
Izvor opisa	Opis prema god.22, br.59(1914)
ISSN	2738-1307
Predmet	Hrvati -- Vojvodina -- Politika i vlast -- 19. st. -- Serijske publikacije Hrvati -- Vojvodina -- Politika i vlast -- 20.st. -- Serijske publikacije
UDK	32 (054)
ID zapisa	000034705
Povezano	Isto izdanje u drugom mediju: Hrvatski branik [Mikrooblik]
Primjerci	Svi primjerci
Lokacija/Signatura	Zatvoreno spremište: J 85.005 I

SLIKA 7. Zapis iz kataloga NSK-a za serijsku publikaciju Hrvatski branik

¹⁵ Izvorno izdanje *Hrvatskog branika* sačuvano je kao prilog spisu državnog odvjetnika iz Srijemske Mitrovice upućenog Kraljevskomu državnom nadodvjetniku. Spis i prilog dio su arhivskog fonda Državnog nadodvjetništva, koji se čuva u Hrvatskome državnom arhivu u Zagrebu, pod signaturom HR-HDA-397-DN, II-68/1893 kut. 18. Spisom se predlaže sadržaj koji treba zabraniti, a konačna se odluka objavljuje na naslovnici sljedećeg broja, kako je predviđeno zakonskim odredbama. Tako su u br. 13. od 22. srpnja 1893. objavljeni razlozi cenzure sadržaja: „Kr. Sudbeni stol u Mitrovici odlučio je na predlog kr. državnog odvjetništva u Mitrovici od 15. jula 1893. broj 2741 da tiskopis, odtiskan u povremenom časopisu 'Hrvatski Branik' od 15. jula 1893. broj 12. izlazećem u Mitrovici, i to cio uvodni članak pod naslovom: 'Još nešto s puta u Dubrovnik' tvori učin prestupka §302 kz [...]. Čitavim smierom i sadržajem pomenutoga tiskopisa nastojiti se zavesti na neprijateljstva proti narodnosti srpskoj, što tvori učin prestupka §302 kz.“

SLIKA 8. Izvorno i cenzurirano izdanje Hrvatskog branika br. 12. iz 1893.

Sadržaj: Glasilo vojvodanskih Hrvata

Okolnosti cenzure: Poticanje neprijateljstva prema građanima srpske nacionalnosti

Oznaka cenzure na primjerku: Da. Na svim primjercima spornog broja otišnuta je oznaka drugog izdanja i ostavljene praznine na mjestu cenzuriranog sadržaja (Slika 8)

Podatak o cenzuri u zapisu: Djelomično. Naveden je podatak da je knjižnica većinu brojeva posjeduje u drugom izdanju, koje je ujedno i cenzurirano

Primjer 7. Hrvatski radnički glas (novine). Br. 5 (1898) (cenzurirano izdanje)¹⁶

Vrsta građe	serijska publikacija
Ključni naslov	Hrvatski radnički glas
Naslov	Hrvatski radnički glas : glasilo radničkih klubova stranke prava : list za politiku te promicanje i zaštićivanje interesa hrvatskih radnika i obrtnika / [odgovorni urednik Fran Saridja].
Brojčani podaci	God.1.,br.1(1.siječnja 1897)-god.3.,br.20(15.listopada 1899)
Impresum	U Zagrebu : F. Saridja, 1897-1899. (Zagreb : Tiskara T. Fischer)
Materijalni opis	sv. ; 47 cm.
Izlaženje	Polumjesečno.
Napomena	Od god.1.,br.9(1897) mjesto izdavanja: Sisač Od god.1.,br.9(1897) vlasnik: Stevo Osmec; od god.2.,br.9(1898): Ivan Čupak; od god.3.,br.1(1899): Stjepan Sopić Od god.1.,br.9(1897) format: 42 cm; od god.2.,br.13(1898): 47 cm Od god.1.,br.8(1897) podnasl.: glasilo pravaškog hrvatskog radništva : list za politiku te promicanje i zaštićivanje interesa hrvatskih radnika i obrtnika; od god.2.,br.13(1898): glasilo hrvatskog kršćansko-socialnog pravaškog radništva : list za politiku te promicanje i zaštićivanje interesa hrvatskih radnika i obrtnika Označeno kao drugo izd.: god.1.,br.5(1897), god.2.,br.6-7,9,11,13-15,17-18,20(1898), god.3.,br.2-4,13,15-17,19(1899) Od god.1.,br.9(1897) odgovorni urednik: Stevo Osmec; od god.2.,br.9(1898): Ivan Čupak; od god.3.,br.1(1899): Stjepan Sopić
Djelom. se nast.kao	Glas naroda (Zagreb) = ISSN 1847-7720
Prilog/Popratna gr.	Sadrži: Bučkuriš : glasilo semitskih i antisemitskih "pančovanih" viesti, uz god.2.,br.5(1898).
ISSN	1847-7798
ISSN-L	1847-7798
UDK	329 (054)
ID zapisa	000034857
Povezano	Isto izdanje u drugom mediju: Hrvatski radnički glas [Mikrooblik]
Povezano	Djelomice se nastavlja kao: Glas naroda
Primjerci	Svi primjerci
Lokacija/Signatura	Zatvoreno spremište: I 85.029 I

SLIKA 9. Zapis iz kataloga NSK-a za serijsku publikaciju Hrvatski radnički glas

Sadržaj: Glasilo radničkih klubova pravaške stranke

Okolnosti cenzure: Poticanje na mržnju i neprijateljstvo prema židovskoj zajednici

Oznaka cenzure na primjerku: Da. Na svim primjercima spornog broja oti-snuta je oznaka drugog izdanja i ostavljene praznine na mjestu cenzuriranog sadržaja

Podatak o cenzuri u zapisu: Djelomično. Navedeni su brojevi koje knjižnica posjeduje u drugom izdanju, ali se ne spominje cenzura

¹⁶ Izvorni primjerak ovog broja sačuvan je kao prilog spisu koji državni odvjetnik upućuje Državnom nadodvjetništvu, HR-HDA-DN-397, II 7/1898. kut. 30. Predsjednik Kraljevskoga sudbenog stola u Petrinji Vancaš zaključio je kako „čitavim smjerom i sadržajem spomenutog tiskopisa nastoji se poticati i zavesti na neprijateljstva proti Izraelčanom, što tvori učin prestupka suprot javnomu miru i redu označenog u §302 kr.“

Primjer 8. *Glasnik željezničkih činovnika* (novine). God. 22, br. 2 (1939)

Vrsta građe	serijska publikacija
Naslov	<u>Glasnik željezničkih činovnika : (pre "Časopis jugoslovenskih željezničkih uradnikova") / [odgovorni urednik Leon Dekleva].</u>
Brojčani podaci	Leto 5, št. 4 (1921)-god. 22, br. 39 (1939).
Impresum	Ljubljana : Udruženje žel. činovnika u kralj. S. H. S., 1921-1939. 1931-1939. : Zagreb : Udruženje želj. čin., Centralni odbor Zagreb.
Materijalni opis	4 sv. ; 29 cm.
Izlaženje	Mjesečno.
Napomena	Od leto 6 (1922) podnasl.: glasilo Udruženja željezničkih činovnika u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca; od leto 12, br. 9/10 (1929): glasilo Udruženja željezničkih činovnika u Kraljevini Jugoslaviji Od leto 7, br. 1 (1923) urednik: Mirko Heren; od god. 7, br. 6 (1923): Anton Tiran; od god. 10 (1926): Angelo Cerkvenci; od god. 11 (1928): Maks Vedrenjak; od leto 11, št. 6 (1928): Ladislav Struna; od god. 14, br. 1 (1931): Tafra Mihovil; od god. 14, br. 4 (1931): Richard Markus; od god. 15, br. 6 (1932): Kušec Dragutin; od god. 17, br. 4 (1934): Richard Markus
Jezik/Pismo	Od leto 5 (1921) tekst na slov. jeziku; od god. 11, br. 2 (1928) tekst na hrv. i na slov. jeziku
Nastavak	Časopis Jugoslovenskih željezničkih uradnikova
Brojčani podaci	Ne izlazi 1927
ISSN	2630-368X
Predmet	<u>Željeznički promet -- Činovnici -- Serijske publikacije</u>
UDK	<u>656.2</u> <u>(051)</u>
ID zapisa	001133505
Povezano	<u>Nastavlja: Časopis jugoslovenskih željezničkih uradnikova</u>
Primjerci	<u>Svi primjerci</u>
Lokacija/Signatura	<u>Zatvoreno spremište:</u> <u>J 90.457 I</u>

SLIKA 10. Zapis iz kataloga NSK-a za serijsku publikaciju Glasilo željezničkih činovnika

Sadržaj: Glasilo *Udruženja željezničkih činovnika* u Kraljevini Jugoslaviji
Okolnosti cenzure: Zabranjeni su pojedini članci „jer sadržajem svojim u cijelosti tvore pomenuti članci uvredu organa vlasti.“¹⁷

Oznaka o cenzuri na primjerku: Da (pečat „ZABRANJENO“)

Podatak o cenzuri u zapisu: Ne

5. Rasprava

Od osam razmotrenih zapisa o građi koja je prošla postupak cenzorskog pregleda ili intervencije ili pak zabrane, u sedam slučajeva na samom se primjerku jedinice građe javlja neki oblik informacije koji na to upućuje. To može biti rukopisna bilješka o cenzorskom pregledu (primjeri 1 i 2) ili pečat „ZABRANJENO“ (primjeri 4 i 8), a kod zapljene sveščića novina otisnuta oznaka drugog izdanja i praznina na mjestu gdje je trebao biti sporni sadržaj (primjeri 5, 6 i 7). U jednom slučaju nikakva informacija na primjerku oznaka ne postoji, ali se može pronaći u inventarima (primjer 3). U pet slučajeva

¹⁷ Ibid.

podatak dostupan na primjerku potkrijepljen je istraživanjem arhivskog gradiva u Hrvatskome državnom arhivu (primjeri 3, 4, 6, 7, 8).

U zapisima su informacije o cenzorskim postupcima prisutne u pet slučajeva, i to u dvama slučajevima izrijekom (primjeri 1 i 2), a u trima slučajevima djelomično (primjeri 5, 6 i 7). Zabilježene su u elementu *Napomena* ili elementu *Identifikacija primjerka*. U dvama slučajevima riječ je o rukopisima s bilješkom o cenzorskom pregledu (primjeri 1 i 2). Ujedno su to jedina dva primjera zapisa koji uopće sadržavaju ikakve kontekstualne informacije (uz napomenu o cenzorskom pregledu, imaju i napomenu o provenijenciji). Ti su podaci u elektronički katalog vjerojatno preneseni iz ranijih kataloga ili inventara.

U dvama slučajevima (primjeri 5 i 6) u zapisu za serijsku publikaciju navedena je napomena da je cenzor zaplijenio pojedine članke ili brojeve. U jednom slučaju (primjer 7) zapljena se u zapisu izrijekom ne spominje, ali se navodi da knjižnica neke brojeve posjeduje u drugom izdanju.

Vjerojatnost pojave informacija o cenzuri u zapisu nije blisko povezana s okolnostima cenzure ili političkim sustavom koji je provodio cenzuru. Primjeri 3 i 5 zabranjeni su i cenzurirani za vrijeme mađarske vladavine zbog stavova eksplicitno ili implicitno suprotnih državnoj politici, ali u jednom slučaju ta informacija nije zabilježena u zapisu, dok u drugom (djelomično) jest. Osim toga, može se opravdano smatrati da su oba politička sustava iz kojih potječe razmatrana građa (Austro-Ugarska Monarhija i Kraljevina Jugoslavija) povijesno valorizirana s dovoljnim vremenskim odmakom, a da bi utjecala na prisutnost ili odsutnost takvih informacija.

Vjerojatnost pojave informacija o cenzuri nije povezana niti s dostupnošću tog podatka na samoj jedinici građe, s obzirom na to da se on, kako je već spomenuto, može pronaći na gotovo svim primjerima osim jednoga, bilo u vidu cenzorske bilješke, pečata ili izostanka spornog sadržaja. Ako nigdje na jedinici građe nije vidljivo da je bila podvrgnuta cenzorskom postupku, informacija o tome neće se pojaviti u zapisu (primjer 3), ali ako su tragovi postojanja cenzure vidljivi, to i dalje nije jamstvo da će događaj biti dokumentiran u metapodacima (primjeri 4 i 8).

Preostaje zaključiti da je vjerojatnost pojave informacija o cenzuri ponajprije povezana s uvriježenim bibliografskim normama i praksama za određenu vrstu građe. Veća je vjerojatnost da će informacije o cenzuri, kao i kontekstualne

informacije općenito, biti zabilježene kod stare i rijetke građe poput rukopisa, koji su zbog svoje jedinstvenosti i povijesne važnosti i inače predstavljeni širim spektrom metapodataka. Kod modernih publikacija važnost povijesnog konteksta uglavnom nije prepoznata, čak i kada su njihova izdanja rijetka i/ili na primjercima ili u starijim informacijskim pomagalima postoje podaci koji upućuju na zanimljiv kulturnopovijesni događaj kao što je cenzorski postupak. U opisu serijskih publikacija katkad se bilježi da knjižnica posjeduje drugo izdanje pojedinih brojeva. Nije, međutim, uvijek prepoznato da je razlog ponovljenog izdanja cenzura. Informacija se vjerojatno bilježi zato što bibliografske norme predviđaju bilježenje podatka o ponovljenom izdanju ako je on naveden na jedinici građe.

Valja napomenuti i da Nacionalna i sveučilišna knjižnica u takvom odnosu prema kontekstualnim informacijama nipošto nije iznimka. Usporedbe radi, izdanje *Uliksa* Jamesa Joycea iz 1922. također je bilo zabranjeno i smješteno u posebne odjele britanskih depozitarnih knjižnica, u tzv. *Private case* (Houston, 2017). U zapisu tog izdanja u mrežnom katalogu Britanske knjižnice nema nijednog podatka koji bi na to upućivao. Ne postoji, dakle, informacija o povijesti čuvanja i okolnostima koje su s jedne strane utjecale na ondašnju recepciju djela, a s druge strane svjedoče o povijesnim knjižničnim praksama. Takva informacija možda i nije ključna u slučaju kanonskih djela poput *Uliksa*, ali kod manje glasovitih izvora može biti itekako dragocjena za razumijevanje nastanka, upotrebe te pojedinačne i društvene recepcije nekog djela.

Posebno su u tom smislu zanimljivi slučajevi cenzure novina, poput *Hrvatskog branika* br. 12 iz 1893. čije su naslovnice obaju izdanja, izvornog i cenzuriranog, prikazane na Slici 8. Izvorna izdanja najčešće su sačuvana u Hrvatskome državnom arhivu kao prilozi spisima u fondu Državnog nadodvjetništva, ali u nekim slučajevima mogu se pronaći i u knjižnicama (jer je npr. dio izdanja ipak bio ranije pušten u raspacavanje pa svi primjerci nisu povučeni). Cenzurirano izdanje lakše je prepoznati i moguće imenovati zbog otisnute oznake „drugo izdanje“, kao i zbog praznina na mjestu uklonjenog sadržaja. Međutim, prvo izvorno izdanje teže je prepoznati. Osim toga, važeće norme za bibliografski opis ne zahtijevaju da se u metapodatkovnom zapisu navodi informacija da je neko izdanje prvo, čak ni kada je taj podatak naveden na samoj publikaciji i kada je poznato da iza njega slijede i druga izdanja (IFLA,

2014). Korisnik koji se u knjižnici susretne s izvornim izdanjem nekog broja novina ne mora uopće znati da postoji i cenzurirana inačica te da, štoviše, izvorna inačica vjerojatno nikada nije bila šire raspačavana i stoga bilo kakve pretpostavke o recepciji njezina sadržaja mogu biti pogrešne. Primjerice, može pogrešno pretpostaviti da se u javnom prostoru raspačavao i tolerirao govor mržnje prema određenim društvenim skupinama (primjeri 6 i 7), premda ti tekstovi zapravo nisu dospjeli do šireg čitateljstva. U ovom slučaju nedostatak kontekstualnih metapodataka ne znači samo izostanak dodane vrijednosti, već uistinu prenosi potencijalno pogrešnu informaciju. Pogrešnom informacijom (*misinformation*) smatra se informacija koja je netočna ili dovodi u zabludu, iako nije stvorena s namjerom nanošenja štete (Wardle i Derakhshan, 2017) i oni koji je dijele ne prepoznaju njezinu neistinitost. Metapodaci u knjižničnim katalogima mogu biti izvori pogrešnih informacija iz različitih razloga, primjerice zbog tehničkih manjkavosti (Thornburg i Oskins, 2007: 15). Pogrešne informacije pak mogu povratno utjecati na povjerenje prema izvoru informacija.

Kritička katalogizacija zahtijeva da se zabilježi diskriminirajući i uvredljiv sadržaj nekoga informacijskog izvora, što je često otežano jer knjižnični katalogizatori radi ekonomičnosti obično ne mogu ulaziti u podrobna istraživanja sadržaja. No u slučajevima poput primjera 6 i 7 to čak i nije potrebno, jer bi sama informacija o postojanju izdanja koja su ponovljena zbog cenzure bila dovoljna da korisnika upozori na specifičan kontekst i spriječi moguće informacijske poremećaje.

Premda se u teoriji sve više prepoznaje kulturološka i kritička važnost kontekstualnih informacija, praksa još uvijek zaostaje za teorijom. To je slučaj čak i u specijalnim zbirkama, bilo zbog ograničenih mogućnosti koje nude postojeći formati za unos i razmjenu podataka (Svoljšak, 2022), bilo zbog organizacijskih razloga (Tomić, 2010). Situacija se djelomično mijenja zahvaljujući digitalizaciji. Upravo su postupci mikrofilmiranja i digitalizacije, koji podrazumijevaju snimanje svakoga pojedinog broja/sveščića, naveli knjižnice da u svojim zbirkama otkriju različita izdanja sveščića koji su bili podvrgnuti cenzuri, a čije postojanje prije nije bilo vidljivo iz zapisa u katalogu. U mrežnom katalogu Knjižnica grada Zagreba i digitalnoj zbirci Sveučilišne knjižnice u Splitu mogu se pronaći primjeri u kojima se, bilo kroz metapodatke ili vizualizaciju podataka na sučelju, korisnicima prenosi informacija o cenzu-

ri i postojanju različitih izdanja brojeva novina.¹⁸ Unutar Digitalnih zbirki Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu u partnerstvu s Knjižnicama grada Zagreba i Hrvatskim državnim arhivom pokrenut je 2022. projekt *Pisati slobodno*, kojemu je cilj istraživanje i virtualno okupljanje svih izvornih i cenzuriranih izdanja novina iz 19. stoljeća i prve polovine 20. stoljeća koja se čuvaju u različitim ustanovama (Štefanac, 2023).

6. Zaključak

Tema cenzure, zapljene i zabrane tiskopisa, kao i bilježenja tih događaja u metapodacima, važna je za knjižnice iz više razloga. Ponajprije, sloboda govora i tiska globalno su važne teme i aktivan odnos prema njima svjedoči o društvenom angažmanu ustanova u kulturi. Osim toga, cenzura i zabrana pojedinog tiskopisa važan su kontekst bez kojeg je često teško u potpunosti razumjeti njegov sadržaj i javnu recepciju.

Informacije o cenzuri bilježe se u zapisima o knjižničnoj građi sporadično i nesustavno. Zapisi u javno dostupnome knjižničnom elektroničkom katalogu općenito rijetko nude kontekstualne informacije. Vjerojatnost pojave informacija o cenzuri nije blisko povezana s okolnostima cenzure ili političkim sustavom koji je provodio cenzuru, kao ni s time je li podatak o cenzorskom postupku dostupan izravnim uvidom u jedinicu građe. Čini se, naprotiv, da je povezana prije svega s bibliografskim normama i praksama za pojedine vrste građe. Razlog za odsutnost podatka u zapisu, dakle, ne treba tražiti u političkim ili ideološkim okolnostima (npr. podrška režimu koji provodi cenzuru), već u prevladavajućim načelima knjižnične katalogizacije, koja se vode praktičnim vrijednostima poput neutralnosti, dostatnosti, ekonomičnosti i učinkovitosti, pri čemu je osjetljivost za društveni kontekst manje važna ili marginalizirana.

Bibliografske norme obično predviđaju prostor za bilježenje kontekstualnih informacija (npr. u normi za pohranu i razmjenu podataka MARC21,

¹⁸ Vidi, na primjer, zapis za *Stršen* u katalogu Knjižnica grada Zagreba (dostupno na <https://katalog.kgz.hr/pages/search.aspx?&currentPage=1&searchById=-1&age=0> ili *Narodni list* u digitalnoj zbirci Sveučilišne knjižnice u Splitu (dostupno na <https://library.foi.hr/zbirka/knjiga.php?B=1&H=sks&E=E9999ZBI-SKST&V=&lok=&zbi=&item=N00184&nivo=&upit=#>).

koja se rabi u NSK-u, postoje odgovarajući podatkovni elementi u koje bi se takva informacija mogla smjestiti). No u normama prevladava nastojanje da se opis učini ekonomičnim i kompatibilnim sa suvremenim tehnologijama, a kontekstualne su informacije u tom okviru često zanemarene jer nisu nužne za proklamirane bibliografske ciljeve niti za dijeljenje podataka u širem okruženju. Nedostatak kontekstualnih informacija, međutim, može utjecati na istraživačke uvide i stvaranje novog znanja. Korisnik, primjerice, može biti doveden u zabludu da određeni tip sadržaja nije bio pod nadzorom cenzora i da je slobodno cirkulirao u javnosti, premda to zapravo nije bio slučaj, te izvući pogrešne zaključke o političkoj i društvenoj situaciji, naravi političkog režima ili odnosima među pojedinim društvenim grupama.

Kako bi bile prepoznate kao vjerodostojni i društveno odgovorni prenositelji informacija, knjižnice trebaju biti svjesne temelja na kojima počiva njihova vlastita profesionalna etika, politike i prakse. Jedan od čimbenika koji utječu na promjenu praksi jest mogućnost virtualnog okupljanja i/ili semantičkog povezivanja s drugim zbirkama i bazama znanja, koja potiče na izlazak iz vlastite „zone komfora“ bibliografskog univerzuma. Upravo virtualnim okupljanjem moguće je, na primjer, korisnicima pružiti cjelovitu informaciju o sadržaju novina, čija su izvorna i cenzurirana izdanja danas raspršena u različitim knjižnicama i arhivima. Kada se primjerci obaju izdanja prikažu na jednom mjestu, u mnogim je slučajevima iz samoga letimičnog pogleda na tekstni i slikovni sadržaj razvidno što su cenzor i tadašnji tiskovni zakoni smatrali neprimjerenim sadržajem. No virtualnom okupljanju trebaju prethoditi podaci koji će uputiti na povezanost određenih entiteta – jedinica građe, osoba, događaja, mjesta itd. Što praksa digitalnog okupljanja bude raširenija (a to ovisi o brojnim čimbenicima, među ostalim i dostupnosti financijskih sredstava), bit će veća i potreba za dodatnim informacijama koje mogu koristiti u povezivanju i okupljanju.

S druge strane nailazimo na širenje ideja kritičke katalogizacije, koja na mjesto neutralnosti postavlja društvenu pravednost i senzibiliziranost. I u tome je svjetlu moguće „čitati“ zapise djela koji su bili predmetom cenzure ili zabrane. Politike baštinskih ustanova trebale bi uzeti u obzir povijesnu i suvremenu društvenu dimenziju svoje građe. Često je ono što se smatra govorom mržnje ujedno i naličje slobodnog govora i obrnuto. Uspostaviti ravnotežu između društvene odgovornosti i zahtjeva za ekonomičnošću nije jednostavan zada-

tak. Međutim, upravo ta ravnoteža omogućuje knjižnicama da u okruženju učestalih informacijskih poremećaja izgrade *brand* pouzdanog i odgovornog medijatora informacija. S jedne strane, s razvojem umjetne inteligencije i automatiziranih procesa obrade građe možemo očekivati da će bibliografski opis postati još više orijentiran na ekonomičnost i tehnološku funkcionalnost. S druge strane, upravo takav razvoj događaja može utjecati na to da se fokus ljudskog rada prebaci s tehničkih pitanja organizacije kataloga na stvaranje dodane vrijednosti kroz kontekstualne informacije.

Ovo istraživanje provedeno je na manjem broju zapisa u jednoj knjižnici. Premda su autorice bile vođene namjerom kritičkog čitanja zapisa, a ne kvantitativne analize, svjesne su da bi rezultate trebalo poduprijeti analizom većeg broja zapisa u više knjižnica i drugih baštinskih ustanova, kako bi se posljedice prisutnosti ili odsutnosti određenih metapodataka u njima mogle bolje razumjeti. Svojim metodološkim okvirom, koji omogućuje dekonstruiranje i kontekstualnu analizu metapodatkovnih zapisa, ovaj rad može pridonijeti budućim istraživanjima i potaknuti daljnja promišljanja o društvenoj ulozi baštinskih ustanova.

ARHIVSKI IZVORI

- Hrvatski državni arhiv, Zemaljska vlada Odjel za bogoštovlje i nastavu, HR-HDA-80. Kut. 104.
- Hrvatski državni arhiv, Redarstveno ravnateljstvo u Zagrebu, HR-HDA-120. Kut.6.
- Hrvatski državni arhiv, Državno nadodvjetništvo, HR-HDA-397. Kut. 18, 30, 316.

LITERATURA

- ANDERSEN, J. (2008). Information criticism: where is it? In: A. Lewis (ed.). *Questioning library neutrality: essays from Progressive Librarian* (Pp 97–108). Duluth: Library Juice Press.
- BEST, S.; S. MARCUS (2009). Surface reading: an introduction. *Representations* 108, 1: 1–21. [citirano: 2024-01-15]. Dostupno na: <https://www.jstor.org/stable/10.1525/rep.2009.108.1.1>
- Cataloging Lab (2024). List of statements on bias in library and archives description. [citirano: 2024-01-15]. Dostupno na: <http://cataloginglab.org/list-of-statements-on-bias-in-library-and-archives-description/>
- CILIP (2018). Top professionals for trustworthy information revealed. [citirano: 2023-12-21]. Dostupno na: <https://www.cilip.org.uk/page/trusted>
- ĐURASOVIĆ, B. (2018). Politička cenzura u dubrovačkim novinama Crvena Hrvatska, Dubrovnik i Prava Crvena Hrvatska (1905-1914). *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 56, 2: 647–751. [citirano: 2023-12-07]. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/199798>
- HEBRANG GRGIĆ, I. (2000). Zakoni o tisku u Hrvatskoj od 1945. do danas. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 43, 3: 117–134.
- HÖNIGSBERG, L. (ed). (1926). *Zakon o štampi od 6. augusta 1925: tekst zakona sa tumačenjima i postojećim sudskim rješenjima*. Zagreb: Bibliografski zavod d.d.; Nakladna knjižara.
- HOUSTON, L. (2017). (Il)legal deposits: Ulysses and the copyright libraries. *The Library* 18, 2: 131–151. [citirano 2023-12-06]. Dostupno na: <https://doi>

- org/10.1093/library/18.2.131
- ICA (2023). Records in contexts: conceptual model. Version 1.0. [citirano: 2024-01-12]. Dostupno na: https://www.ica.org/sites/default/files/ric-cm-1.0_0.pdf
- IFLA (2014). *ISBD: međunarodni standardni bibliografski opis*. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
- IFLA (2016). Statement of international cataloguing principles (ICP). [citirano: 2023-12-22]. Dostupno na: https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/cataloguing/icp/icp_2016-en.pdf
- Ipsos (2021). Ipsos MORI veracity index 2021: trust in professions survey. [citirano: 2023-12-22]. Dostupno na: https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2021-12/Veracity%20index%202021_v2_PUBLIC.pdf
- JENSEN, K. (2023). Most parents trust, respect, and feel safe with librarians: book censorship news, December 1, 2023. [citirano: 2023-12-22]. Dostupno na: <https://bookriot.com/most-parents-trust-librarians/>
- LASZOWSKI, E.; V. DEŽELIĆ St. (1922). Dnevnik Dragutina Rakovca. *Narodna starina* 1, 1: 62–72. [citirano: 2024-01-20]. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/70391>
- MILLS, S. (1997). *Discourse*. London; New York: Routledge.
- Morgan Library & Museum (2024). Statement on critical cataloging at the Morgan Library & Museum. [citirano: 2024-01-15]. Dostupno na: <https://www.themorgan.org/about/statement-on-cataloging>
- NARA (2022). Guiding principles for reparative description at NARA. [citirano: 2024-01-20]. Dostupno na: <https://www.archives.gov/research/reparative-description/principles>
- PANIĆ, M. (2017). Cenzura odozdo: prilog teorijskoj raspravi o cenzuri. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 60, 4: 25–44. [citirano: 2023-06-12]. Dostupno na: <https://doi.org/10.30754/vbh.60.4.526>
- PEDERIN, I. (2008). *Austrijska cenzura i nadzor nad tiskom u Dalmaciji*. Zadar: Matica Hrvatska.
- PETR-BALOG, K. (2016). Teorijsko-povijesni pristup tumačenju korisničkog aspekta knjižničnog kataloga. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 59, 1/2: 25–48. [citirano: 2024-01-11]. Dostupno na: <https://izdanja.hkdrustvo.hr/casopisi/vbh/article/view/15>
- RIVA, P.; P. LEBOEUF; M. ŽUMER (2020). *IFLA-in knjižnični referentni mode : konceptualni model za bibliografske informacije*. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko

- društvo.
- ROBERTO, K. R. (2008). Preface: what does “radical cataloging” mean, anyway? In: Roberto, K. R. (ed.). *Radical cataloging: essays at the front* (Pp 1–3). Jefferson; London: McFarland & Company.
- ROSENZWEIG, M. (2008). Politics and anti-politics in librarianship. In: A. Lewis (ed.). *Questioning library neutrality: essays from Progressive Librarian* (Pp 5–7). Duluth: Library Juice Press.
- SAA (2024). Dictionary of archives terminology. [citirano 2024-01-16]. Dostupno na: <https://dictionary.archivists.org/entry/reparative-description.html>
- SNOW, K.; A. W. DUNBAR (2022). Advancing the relationship between critical cataloging and critical race theory. *Cataloging & Classification Quarterly* 60, 6/7: 646–674. [citirano: 2024-01-11]. Dostupno na: <https://doi.org/10.1080/01639374.2022.2089936>
- STANAREVIĆ KATAVIĆ, S.; A. ČEPČAR; B. BADURINA (2022). Stavovi knjižničara o ulozi narodnih knjižnica u informacijskom poremećaju. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 65, 1: 59–90. [citirano: 2023-12-22]. Dostupno i na: <https://doi.org/10.30754/vbh.65.1.936>
- STIPČEVIĆ, A. (1994). *O savršenom cenzoru iliti priručnik protiv štetnih knjiga i njihovih autora*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- STIPČEVIĆ, A. (1997). *Kako izbjeći cenzora*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- STOLER, A. L. (2002). Colonial archives and the arts of governance. *Archival Science* 2: 87–109.
- SVOLJŠAK, S. (2022). Historical collections and library catalogs: provenance metadata, bibliographic standards and frameworks, and catalog functionalities. *Cataloging & Classification Quarterly* 6, 8: 775–785. [citirano: 2024-01-11]. Dostupno na: <https://doi.org/10.1080/01639374.2022.2124340>
- ŠILOVIĆ, J. (ed.). (1901). *Kazneni zakon o zločinstvih, prestupcih i prekršajih od 27. svibnja 1852: sa zakoni i naredbami, koji se na nj odnose i sa rješitbami Kr. stola sedmorice i Vrhovnog suda u Beču*. Zagreb: Knjižara L. Hartmana (Kugli i Deutsch).
- ŠTEFANAC, T. (2006). Cenzurirane karikature iz humorističkog časopisa *Vragolan* (1881. – 1886.). *Pro tempore* 3: 51–57. [citirano: 2023-12-07]. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/53651>
- ŠTEFANAC, T. (2011). Cenzurirani ilustrirani materijal u hrvatskim časopisima u vrijeme banovanja Khuena Hédervárya (1883. – 1903.). *Libellarium* 4, 1: 23–38. [citirano: 2023-12-07]. Dostupno na: [417](https://doi.org/10.15291/libella-</p>
</div>
<div data-bbox=)

rium.v4i1.152

- ŠTEFANAC, T. (2023). „To write freely“: libraries and archives documenting Croatian historical press censorship. In: Jordan, L.; F. Banda (eds). *Press freedom and documentary heritage*. SCEaR Newsletter. Special issue (Pp 51–56). [citirano: 2024-01-20]. Dostupno na: https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/2597/1/PressFreedomSpecialIssue2023_3May.pdf
- ŠUBIC KOVAČEVIĆ, I. (2016). Kontrola i zabrana oporbenog zagrebačkog tiska 1921. – 1929. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 48, 1: 329–351. [citirano: 2023-12-07]. Dostupno na: <https://doi.org/10.17234/RadoviZHP.48.16>
- THORNBURG, G; W. M. OSKINS (2007). Misinformation and bias in metadata processing: matching in large databases. *Information Technology and Libraries* 26, 2: 15–26.
- TOMIĆ, M. (2010). Provenance information in Croatian catalogues of heritage collections. In: Willer, M.; M. Tomić (eds.). *Summer school in the study of old books* (Pp 173–199). Zadar: Sveučilište u Zadru.
- VAN DIJK, T. A. (1995). Aims of critical discourse analysis. *Japanese Discourse* 1: 17–27. [citirano: 2024-01-20]. Dostupno na: <https://discourses.org/wp-content/uploads/2022/07/Teun-A.-van-Dijk-1995-Aims-of-critical-discourse-analysis.pdf>
- VEGH, Ž. (2015). Sudbina knjiga kršćanske tematike i nadahnuća u Gradskoj knjižnici u Zagrebu u doba komunizma. *Kroatologija* 6, 1/2: 27–93. [citirano: 2023-12-06]. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/154700>
- WARDLE, C.; H. DERAKHSHAN (2017). Information disorder: toward an interdisciplinary framework for research and policy making: Council of Europe report. [citirano: 2023-12-22]. Dostupno na: <https://edoc.coe.int/en/media/7495-information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research-and-policy-making.html>
- Yale Library (2022). Reparative Archival Description Working Group: versioning MARC records. [citirano: 2024-01-16]. Dostupno na: <https://guides.library.yale.edu/c.php?g=1140330&p=8414420>
- Zakon o porabi tiska od 17. svibnja 1875. (1876). *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju* 32: 355–356.
- Zakon o tisku iz 1907. (1907). *Sbornik zakona i naredaba valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju* 41: 359–360.